

УДК: 338.48

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Цьохла С.Ю.

У статті розглянуті теоретичні основи економічної діяльності курортів, досліджена їхня адаптація до ринкових умов, для забезпечення ефективного функціонування й розвитку санаторно-курортної галузі запропоновані напрямки вдосконалення роботи оздоровниць по структурних підрозділах.

Ключові слова: рекреація, лікування, оздоровлення, відпочинок, курортна індустрія, санаторно-курортні установи.

Постановка проблеми в загальному виді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. На Міжнародному конгресі по лікувально-оздоровчому туризму, що відбувся в 1999 р. в Іспанії, відзначалася важливість розвитку рекреації для сучасного суспільства, і в цьому зв'язку підкреслювалася необхідність проведення широкомасштабного дослідження ринку відпочинку й лікування, розробки й впровадження стандартів курортного обслуговування.

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації в процесі відновлення сил людини. Рекреація необхідна як з погляду індивіда, так і з позиції держави, що для свого розвитку повинна подбати про відтворення продуктивних сил суспільства. Таким видом рекреаційної діяльності, як відновлення життєвих сил і здоров'я, займається санаторно-курортна сфера, що базується на використанні природних лікувальних гідромінеральних і ландшафтно-кліматичних ресурсів. Курортна індустрія передбачає організацію роботи з формування санаторно-курортного продукту, в основі якого закладена лікувальна або оздоровча технологія, що поліпшує якість життя.

В економічному значенні попит на рекреаційні послуги постійно зростає, тому що підвищується рівень урбанізації, ступінь нервово-психічних навантажень, складність і напруженість праці, погіршується екологічна обстановка, ін. Актуальність обумовлюється також тим, що рекреація стає важливою сферою діяльності суспільства, тісно пов'язаною з розвитком продуктивних сил, розширенням невиробничої сфери регіону, організацією нових робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких закладена розв'язка даної проблеми, і на які опирається автор. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі було оголошено, що Україна за рівнем розвитку курортного й природного потенціалу займає 118-е місце у світі, а вітчизняні аналітики вважають, що «вітчизняна курортна галузь використовується вкрай нерационально» [1, с.4].

Розглядаючи структуру регіональної економіки, Лінник С.О. стверджує, що «у даний час рекреація і туризм розглядаються як специфічний сектор національної економіки, як невід'ємна складова соціально-економічної політики держави і регіонів» [2, с.46].

У свою чергу Мазур Ф.Ф. визнає: «Розвиток рекреаційної індустрії має опиратись на нові механізми господарювання, ефективні організаційні структури, економічну свободу виробництва, що в умовах вільної конкуренції забезпечить насичення ринку високоякісними послугами й сприятиме економічному прогресу території» [3, с.49].

Кисилевич Т.І. відзначає, що відповідно до досліджень російських вчених «здоров'я людини тільки на 10-15% залежить від діяльності установ охорони здоров'я й на 50-55% - від умов і способу життя людей, важливою складовою частиною якого поряд з іншими й постановка санаторно-курортної справи» [4, с.5].

В останні роки з'явилися праці економістів з питань рекреаційної діяльності, але здебільшого вони стосуються економіки туризму й готельної індустрії [5, 6]. У вітчизняній науці, на нашу думку, недостатньо досліджені аспекти економічної діяльності курортів, прираховуючи їх до різновиду туризму. Стосовно до санаторно-курортних комплексів теоретичні основи системи економічного механізму практично не розглядалися українськими вченими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Між такими видами рекреаційної діяльності, як туризм, гостинність і санаторно-курортне обслуговування, існують принципові відмінності, які обумовили особливості організації діяльності, обліку й контролю, а також об'єктів управління. Тому потрібна розробка теоретичних і методологічних основ системи економічної діяльності санаторно-курортних організацій, застосування яких на практиці буде сприяти підвищенню ефективності їхнього розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи стали розробка теоретичних основ економічної діяльності курортів, а також розгляд напрямків удосконалювання роботи структурних підрозділів оздоровниць, що забезпечують ефективне функціонування й розвиток санаторно-курортної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Вітчизняна санаторно-курортна сфера має ряд відмінних рис, які повинні враховуватися при формуванні системи господарювання. Курортна галузь завжди була домінуючою в рекреації, мала потужну матеріальну базу й необхідні методичні розробки по способах і формах використання в лікувальних і оздоровчих цілях.

У цей час управління цією специфічною сферою в країні будується згідно законодавству. На центральному рівні за сферу курортів відповідає Міністерство культури й туризму України. У його структурі є спеціальний орган – Державна служба туризму й курортів, фахівці якої відслідковують тенденції курортної галузі. Роботу лікувальних організацій контролює Міністерство охорони здоров'я. За розробку унікальних природних ресурсів відповідає Міністерство охорони навколишнього природного середовища. З 1998 р. в АР Крим працює Міністерство туризму й курортів зі спеціальними підрозділами: управлінням курортів і відділом

рекреаційних ресурсів. На обласному рівні є обласні управління культури й туризму, а на місцевому рівні курорти розвиваються під впливом рішень місцевих рад.

У більшості західних країн відсутні загальнодержавні системи організації й управління курортами. Курорти перебувають у компетенції місцевих органів самоврядування, акціонерних товариств або приватних осіб. Туристичні організації вкладають великі кошти в благоустрій курортів і їхню рекламу, оскільки вони розташовані здебільшого в красивих місцевостях, нерідко на територіях з великою кількістю історичних і архітектурних пам'яток. Держава обмежує свою роль контролем за дотриманням курортного законодавства, субсидуванням компаній і акціонерних товариств на гідрогеологічні розробки, будівництво загальнокурортних споруджень. Органи охорони здоров'я здійснюють контроль за дотриманням санітарно-гігієнічного режиму на курортах, але не приймають участі у визначенні порядку відбору хворих для санаторно-курортного лікування, у встановленні показань і протипоказань до направлення на курорти. У ряді країн ці функції частково виконують лікарі страхових компаній.

У нових економічних умовах спостерігається формування вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг. Слід зазначити певну адаптацію курортів до ринкових умов. Як видно з таблиці 1, показники рекреаційного обслуговування в Криму за період 2000-2006р. змінюються. Тенденцію до збільшення характеризують кількість відпочиваючих і обсяг санаторно-курортних послуг (рис.1).

Таблиця 1
Динаміка основних показників санаторно-курортного комплексу Криму
(2000-2005 р.)

Показники	2000 р.	2002р.	2004р.	2005р.	2006р.
Усього санаторно-курортні заклади, одиниць:	519	540	567	568	563
у них ліжок (місць)	121576		127854	127166	126398
Кількість осіб, що були оздоровлені	782274	901570	961148	966462	935710
санаторії					
Кількість одиниць:	125	123	121	119	117
у них ліжок (місць)	28670		29242	30205	29945
Кількість осіб, що були оздоровлені	387225	456580	465275	455232	445404
пансіонати з лікуванням					
Кількість одиниць:	21	22	20	23	24
у них ліжок (місць)	3504		4124	3947	4387
Кількість осіб, що були оздоровлені	65055	62398	66098	73645	73734
санаторії-профілакторії					
Кількість одиниць:	10	6	6	5	5

**ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ
Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Продовження таблиці 1

у них ліжок (місць)	403		175	125	75
кількість осіб, що були оздоровлені	10062	5695	5159	3961	3925
будинки відпочинку					
Кількість одиниць:	11	12	9	7	6
у них ліжок (місць)	787		867	677	450
кількість осіб, що були оздоровлені	11808	31397	16589	11407	10185
пансіонати відпочинку					
Кількість одиниць:	96	109	120	129	125
у них ліжок (місць)	4060		6893	6662	6285
кількість осіб, що були оздоровлені	133187	148729	179272	175258	160586
бази та інші заклади відпочинку					
Кількість одиниць:	251	263	285	280	282
у них ліжок (місць)	1571		2460	2610	3271
кількість осіб, що були оздоровлені	133023	165640	188035	195553	185836
дитячі оздоровчо-санаторні позаміські заклади цілорічної дії					
Кількість одиниць:	2	2	2	2	2
у них ліжок (місць)	1940		1940	1940	1940
кількість осіб, що були оздоровлені	24879	26733	16017	19575	22252

Джерело: Статистичний бюлетень „Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні”. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – С.13-14, 28-29. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в АР Крим у 2004/2005 році. – Сімферополь: Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим. – 2005. – С. 48-50. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в АР Крим у 2005/2006 році: Стат.Збірник/Головне управління статистики в АР Крим. - Сімферополь, 2006. – С.66-68.

У результаті поступової адаптації курортного комплексу країни до ринкових умов в 2000-2006 р.р. становище стабілізувалося, кількість рекреантів на кримських курортах щорічно зростає в середньому на 5%. Однак проблема сезонності їхнього функціонування поки зберігається.

Сучасний ринок лікувального відпочинку й оздоровлення формують підприємства відпочинку (курорти), що надають лікувальні послуги. Продаж цих послуг здійснюється через санаторні об'єднання, позабюджетні фонди, туристичні фірми, а також за допомогою інших комерційних посередників.

У санаторно-курортних організаціях можна виділити наступні підрозділи, що впливають на якісне обслуговування й лікування відпочиваючих: медична або лікувальна частина, служба розміщення, відділ харчування, культурні заходи, благоустрій. Перераховані не всі функціональні центри господарчої структури оздоровниць (не будуть розглянуті обслуговуючі й допоміжні підрозділи), які формують умови й обов'язково входять у її внутрішній економічний механізм.

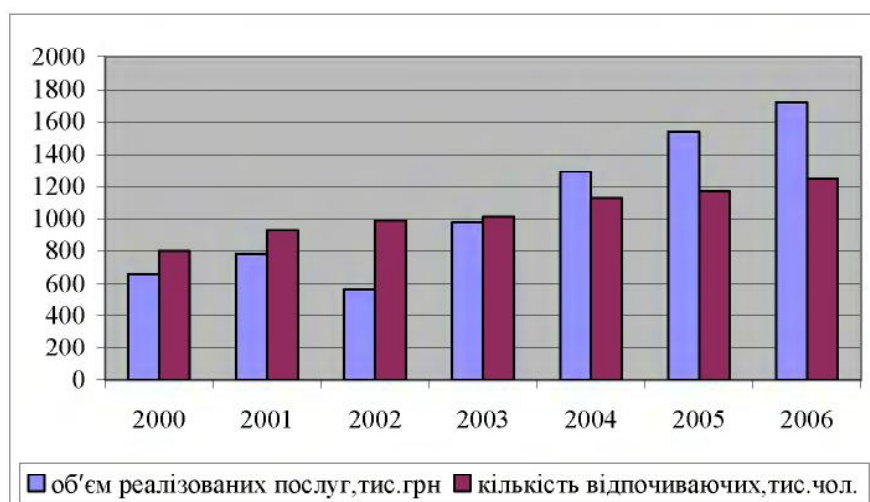

Рис. 1. Динаміка чисельності відпочиваючих і обсягу реалізованих санаторно-курортних послуг у Криму за період 2000-2006 р.

Лікувальні процедури й медикаменти є обов'язковими складовими комплексу санаторних послуг, спрямованих на оздоровлення у санаторію. Тому відпочинок на лікувальних курортах завжди коштує набагато дорожче інших видів оздоровчого відпочинку.

Лікувальні послуги надають безпосередньо в санаторії (близько 98%) на його лікувально-медичній базі лікарсько-медичним персоналом, а також із залученням високоефективних технологій інших установ і організацій, з використанням природних лікувальних факторів. Незважаючи на профільну спрямованість лікування основних захворювань, у санаторіях існує індивідуальний підхід і підбір методів і засобів лікування й профілактики захворювань для кожного клієнта. Лікувальні послуги належать до категорії найбільш дорогих, тому що засновані на застосуванні коштовних природних лікувальних ресурсів, що вимагає складного бальнеотехнічного господарства й медичної техніки. Крім того, для цього необхідний спеціально підготовлений медичний персонал, кількість якого в оздоровницях варіюється від 0,5 до 3-4 чоловік на одного відпочиваючого.

Сучасні оздоровниці пропонують широкий вибір комплексів оздоровчих і відновлюючих сили послуг. Популярною останнім часом у приморських готелях є таласотерапія, підвищеним попитом користуються програми «Антицелюліт», «Фіто-Красота-Омолодження». Більш гнучкими стають терміни заїздів і тривалість курсів лікування й оздоровлення.

У цей час послуги харчування в переважній більшості випадків входять у базовий набір послуг, сплачених путівкою, і є частиною лікувальної справи. Тому перед службою харчування оздоровниці не стоїть завдання самостійної реалізації

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

своєї продукції. Служба харчування обслуговує той контингент, що є у санаторію по проданим відділом маркетингу путівкам. Витрати на харчування становлять 25-30% загальних витрат. При цьому на долю продуктів харчування припадає 55-60% вартості харчування, інше – на заробітну плату з нарахуваннями, комунальні платежі, амортизацію основних засобів, господарчі й складські витрати. Що стосується спеціалізованого дієтичного харчування відпочиваючих на курортах, то деякі клінічні санаторії пропонують 12-15 видів дієтичних столів. Для цього штат повинен бути укомплектований відповідними лікарями й кухарями-дієтологами.

Сучасні тенденції розвитку санаторно-курортної індустрії припускають розмаїтість і поліморфність наданих послуг, участь відпочиваючих в організації харчування.

Тому основними напрямками розвитку служби харчування санаторно-курортних організацій на найближчий час є:

- збереження дієтичної спрямованості харчування;
- застосування сучасних технологічних підходів до готування здорової їжі (пароконвектори та ін.);
- повне або часткове виключення за бажанням клієнтів вартості харчування з обов'язкового пакета послуг;
- розширення замовленого меню;
- введення шведських столів;
- розширення додаткових платних послуг харчування (бари, ресторани, обслуговування в номерах і ін.).

Разом з тим по розміщенню в здравницях зберігається вся структура, властива оздоровчим центрам. Актуальним стоїть питання переоснащення номерів новим більш комфортабельним обладнанням.

Програма перебування в здравницях повинна забезпечувати не тільки комфортні умови проживання відпочиваючих, але й реалізацію цікавих розважальних і спортивних програм. Діяльність анімації й дозвілля на курортах є самостійним і дуже важливим розділом курортної справи. Аналіз дослідження витрат на культурні заходи виявив недостатній рівень – лише 0,4% вартості путівки. У цілому витрати на розваги рекреантів у Криму становлять близько 13% (у т.ч. казино) загальних витрат. Для порівняння - закордонний рівень складає 27% [7, с.44].

Програми перебування на курортах стають усе більш різноманітними й крім різних курсів лікування повинні передбачати проведення всіляких культурних і спортивних заходів особливо в місяці максимального завантаження. Тому пропонується активізувати проведення екскурсій, конкурсів, концертів, вечорів творчих зустрічей, дискотек, перегляду кінофільмів, проведення святкових вечорів, забезпечення газетами й журналами центральних і місцевих видань.

Актуальність проблематики відпочинку пов'язана не тільки з необхідністю організації дозвілля. Повноцінне відновлення духовних і фізичних сил залежить також від озеленення й благоустрою території, тобто за допомогою «живого» матеріалу. Ця проблема тісно пов'язана з наявністю і якістю зелених насаджень на території оздоровниць. Неприпустима практика забудови об'єктами за рахунок

зелених зон. Озеленувальні роботи повинні включати дотримання умов вирощування, збереження й реконструкції багаторічних насаджень (дерев і чагарників), особливий контроль за реліктовими насадженнями й особливо цінними породами, розміщення клумб, квітників, кімнатних рослин у корпусах і номерах.

Кожний вид діяльності санаторно-курортної організації вимагає відповідної методології оцінки, заснованої на знанні галузевих особливостей.

Оцінку результатів проведеного лікування здійснюють за критерієм ефективності санаторно-курортного лікування, що враховує суб'єктивні й об'єктивні показники стану здоров'я рекреанта. А оцінку результатів господарської діяльності проводять по показниках економічної ефективності (розміром одержаного прибутку), на які впливають якість усього комплексу послуг. Тому останнім часом все більша увага приділяється підвищенню комфортності розміщення, поширенню обсягу й асортиментів побутових послуг, підвищенню рівня безпеки номерного фонду, застосуванню сучасних технологій по експлуатації.

З метою збільшення прибутку санаторно-курортні курортні організації, на відміну від колишніх правил, повинні контролювати не тільки використання виробничих ресурсів, але й збільшення прибутків від відпрацьованих ліжко-днів. Для цього узагальнення результатів аналізу діяльності повинне містити не тільки висновки по виявленим «вузьким» місцям процесу надання санаторних послуг, але й пропозиції щодо підвищення ефективності господарської діяльності санаторно-курортної організації на основі вдосконалення системи внутрішнього контролю (контролінгу) [8, с.127].

Зростаюча економічна значимість курортної сфери в розвитку суспільного виробництва, дозволяє стверджувати, що в умовах ринкових відносин курортна індустрія сформувалася як самостійна галузь системи господарювання з усіма основними галузевими ознаками:

- сукупністю організацій, підприємств і установ, які пропонують певні соціальні послуги, спрямовані на оздоровлення населення й забезпечення раціональної організації вільного часу й відпочинку й сприятливому всебічному розвитку особистості;
- використанням специфічних природно-антропогенних ресурсів, що є об'єктами курортної діяльності;
- наявністю техніки, технології й організації роботи;
- певною матеріально-технічною базою;
- специфічними умовами праці, визначеною системою показників обліку й звітності;
- наявністю організаційної структури управління.

Таким чином, санаторно-курортна діяльність повинна розглядатися державою як галузь економіки. У зв'язку із цим санаторно-курортна діяльність вимагає надійного правового регулювання, що забезпечує сприятливі умови для її розвитку. На курортну сферу повною мірою розповсюджується регулюючий вплив норм різних галузей права: медичного, митного, страхового, адміністративного, екологічного, про захист прав споживачів.

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Що стосується сучасних курортів економічно розвинених країн, то вони, як правило, мають у своєму розпорядженні першокласні готелі, пансіонати, місця розваг, багаті курзали, санаторії, бювети, питні галереї, грязелікарні. Дані об'єкти обладнані сучасною технікою й обслуговують головним чином туристів.

Такі привабливі умови сприяють використанню курортів не тільки в лікувально-оздоровчих, але й інших цілях. Аналіз роботи зарубіжних курортних готелів показує, що в міжсезонні багато лікувально-оздоровчих установ працюють на конгресійний і діловий туризм. Наприклад, у США 44% організаторів зборів у корпораціях провели свої заходи на курортах. Так званий інтенсивтуризм дає 25% прибутків ринку індивідуального туризму [9, с. 29].

На завершення необхідно відзначити, що розвиток курортної індустрії приносить чималий прямий і непрямий (за рахунок суміжних галузей) економічний ефект. Спеціальні дослідження показують, що непрямий вплив курортно-туристичної індустрії на економіку майже дорівнює безпосереднім результатам господарської діяльності в цій сфері. Курортна галузь забезпечує створення нових робочих місць і сприяє зайнятості, залученню значних капітальних вкладень і порівняно швидко окупність. Крім чисто економічних вигід курортна діяльність надає значні соціальний і культурний вплив, що проявляється в оздоровленні населення, підвищенні його культурної й загальної освіченості, зростанні взаєморозуміння між людьми й т.д.

Таким чином, накопичений великий закордонний досвід і вітчизняна практика показують, що при аналізі діяльності санаторно-курортних організацій і курортних послуг необхідно враховувати умови комфортності, місце розташування санаторію, обсяг додаткових послуг, наявність сучасного медичного обладнання, кількість і види пропонованих умов лікування й профілактики захворювань у порівнянні з рівнем відпускних цін у регіоні.

Висновки по даному дослідженню й перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Глобальні зміни в економіці країни відбилися й на господарській діяльності санаторно-курортних установ, метою якої виступає надання повноцінного відпочинку і якісного лікування населення.

Ефективність діяльності санаторно-курортних організацій, як і інших суб'єктів господарювання, визначається розмірами одержаного прибутку і якістю обслуговування. З метою забезпечення прибутків оздоровниць й підвищення конкурентоспроможності збільшення цін на путівки повинне супроводжуватися розширенням асортименту курортних послуг, у першу чергу пропонованих лікувальних процедур, методик, діагностик, а також підвищенням комфортності номерів і вибором видів харчування.

Список літератури

1. Курортные перемены /Украинская Туристическая Газета. – № 7 (34) 9 июля-6 августа. – 2007 г.
2. Лінник С.О. Рекреація в структурі регіональної економіки // Економіка та держава. – 2005. - №12. – С. 46-49.
3. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2005. – 96с.

4. Кисилевич Т.И. Внутренний контроль в санаторно-курортных организациях. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 128с.
5. Здоров А.Б. Экономика туризма: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 272с.
6. Уокер Дж.Р. Введение в гостеприимство: Учебник/Пер.с англ. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 463с.
7. Родкин В.И. и др. Рекреационные технологии Крыма. – Симферополь: Изд. «Реноме», 2002. – 399с.
8. Цёхла С.Ю., Мамонтова О.В. Особенности организации и применения системы контроллинга на предприятиях курортно-рекреационного комплекса // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С.126-129.
9. Ветитнев А.М. Курортное дело: учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2007. – 528 с.

Поступила в редакцию 30.05.2008 г.

Цехла С.Ю. Экономические основы курортной индустрии и перспективы развития // Ученые записки ТНУ. Серия: Экономика, 2008 – Т. 21 (60). – № 1. – С. 286-294.

В статье рассмотрены теоретические основы экономической деятельности курортов, исследована их адаптация к рыночным условиям, для обеспечения эффективного функционирования и развитие санаторно-курортной отрасли предложены направления совершенствования работы здравниц по структурным подразделениям.

Ключевые слова: рекреация, лечение, оздоровление, отдых, курортная индустрия, санаторно-курортные учреждения.

Tsohla S. Economic bases of recreational industry and development prospects // Uchenye zapiski TNU. Series: Economy, 2008. – Vol. 21 (60). # 1. – P. 286-294.

The theoretical bases of economic activity of resorts, their adaptation to the market conditions for providing their effective functioning and development at the recreational and resort branch are considered in the article, the directions of the work perfection as for structural subdivisions are proposed.

Key-words: recreation, treatment, rest, resort industry, recreational and resort organizations.